

ՀՏԴ

Աշխարհագրություն

ՀՀ ՏԱՐԱԾՔԻ ՈՒՇ ԳԱՐՆԱՆԱՅԻՆ ԵՎ ՎԱՂ ԱՇՆԱՆԱՅԻՆ ՑՐՏԱՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԳՐՈՒԿՈՒԹՅԱՆ ԳՆԱՀԱՏԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ

Վ. Կարապետյան

ՀՀ ագրոէկոհամակարգերը զգալի վնաս են կրում եղանակի այնպիսի անբարենպաստ երևույթներից, ինչպիսիք են՝ ուշ գարնանային և վաղ աշնանային ցրտահարությունները, ձմեռային ուժեղ ցրտերը, երաշտներն ու խորշակները, կարկտահարությունը, ուժեղ քամիները, երկարատև անձրևները, թաց, առատ ձյունը և այլն:

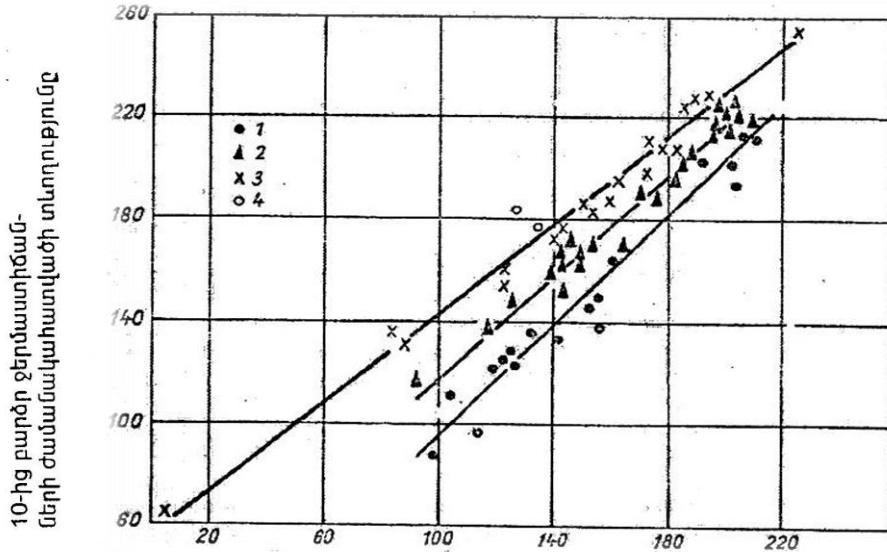
Դրանցից յուրաքանչյուրն ունի իր իմաստով պատճառա-հետևանքային առանձնահատկությունները, որոնք հանդես են գալիս մի դեպքում՝ մակրո, մյուս դեպքում՝ միկրո մասշտաբներով: Սակայն ամեն դեպքում աշխարհագրական լայնությունը, լեռնայնությունը, մթնոլորտի ընդհանուր շրջանառությունը, տեղական որոշ գործոնների բնօրինակներն են թողնում՝ ինտենսիվացնում են նշված երևույթները ՀՀ տարածքում:

Բազմաթիվ հետազոտություններ ցույց են տվել, որ կլիմայի գլոբալ փոփոխության հետ կապված ամենից նշանակալից փոփոխություններ սպասվում են հենց արտակարգ օդերևութաբանական երևույթներին [1]: Դա նշանակում է, օրինակ, որ կլիմայի տաքացման շնորհիվ ձմեռները պետք է մեղմանան, հետևաբար պտղատու կուլտուրաների վեգետացիան (հատկապես ծաղկումը) պետք է նկատվի սովորականից ավելի վաղ, որի հետևանքով ցրտահարության վտանգն ավելի է մեծանալու: Նույնը կարելի է ասել նաև երաշտների, կարկտահարության և այլ անբարենպաստ երևույթների մասին: Դա հիմնականում պայմանավորված է մթնոլորտի ընդհանուր շրջանառության, ինչպես նաև տեղական օդերևութաբանական դաշտերի՝ բարիկական համակարգերի, մթնոլորտային ճակատների և օդային զանգվածների դեֆորմացիաների հետ, որոնց ազդեցությամբ հանրապետության կլիման նոր որակ կստանա:

Սույն աշխատանքում որպես եղանակային անբարենպաստ պայմաններ քննարկել ենք ուշ գարնանային և վաղ աշնանային ցրտահարությունները: Ակտիվ վեգետացիոն ժամանակահատվածի գնահատման ժամանակ չպետք է բացառել նաև գյուղմշակաբույսերի համար անբարենպաստ երևույթների, մասնավորապես ուշ գարնանային ցրտահարությունների ժամկետների քննարկումը, որոնք հանրապետության տարբեր շրջաններում ունեն տարբեր հավանականություն: Ինչպես ցրտահարությունները, այնպես էլ մյուս անբարենպաստ պայմանները հանդես են գալիս որպես »հակառակուսներ«, որոնք իրարից կրճատում, նվազեցնում են կլիմայական ռեսուրսների դերը [3]:

Վեգետացիոն ժամանակահատվածում գյուղմշակաբույսերի նորմալ աճն ու զարգացումն ապահովված է միայն այն դեպքում, երբ դրանց զարգացման գլխավոր ցիկլերը համընկնում են բարենպաստ եղանակային

պայմանների հետ: Գյուղատնտեսական նպատակներով ցրտահարությունները լիարժեք գնահատելու համար կառուցվել են կորելյացիոն կապեր անսառնամանիքային ժամանակահատվածի տևողությունների միջև (նկ. 1):

Նկար 1. Անսառնամանիքային և 10°-ից բարձր ջերմաստիճաններով ժամանակահատվածների տևողության կապը: 1-գոգավորություններ, 2-սարավանդներ, թեք հարթություններ, 3-լանջեր, 4-մերձլճային կայաններ:

Վերլուծելով ՀՀ 78 օդերևույթաբանական կայանների տվյալները պարզվել է, որ գոգավորությունների հատակում տեղադրված կայաններում անսառնամանիքային ժամանակահատվածը 2-26 օրով երկար է 10-ից բարձր ջերմաստիճաններով ժամանակահատվածի տևողությունից: Այսինքն՝ նշված կայաններում գյուղմշակաբույսերի բերքը հաճախ է վնասվում ցրտահարություններից: Միայն լանջերում, տաք գոգավորություններում, մերձլճային կայաններում սառնամանիքային ժամանակահատվածի տևողությունը գրեթե միշտ կարճ է վեգետացիոն ժամանակահատվածի տևողությունից:

ՀՀ տարածքում ամենացածր օդի միջին օրական ջերմաստիճանները, որոնց դեպքում սկսվում կամ ավարտվում են ցրտահարությունները, դիտվում են Սևանի ափամերձ գոտում, ինչպես նաև Ֆանտան, Մարտիրոս, Ամբերդ կայաններում (5-6° զարնանը և 6-7° աշնանը): Սրանք այն շրջաններն են, որտեղ ցրտահարությունները գյուղմշակաբույսերի համար քիչ վտանգավոր են, քանի որ այդպիսի ջերմաստիճանների ժամանակ զարնանը վեգետացիան դեռ նոր է սկսվում, իսկ աշնանը ավարտված է լինում, և գյուղմշակաբույսերի բերքը երկու դեպքում էլ լուրջ չի տուժում [4]:

Այն կայանները, որոնք գտնվում են գոգավորությունների հատակում կամ ընդարձակ հարթավայրում, վերջին գարնանային ցրտահարությունները դադարում են մոտավորապես 10-11° օդի միջին օրական ջերմաստիճանի, իսկ աշնանը՝ սկսվում 11-13°-ի պայմաններում: Այս շրջանները ցրտահարությունների տեսակետից խիստխոցելի են, որոնցից հատկապես աչքի են ընկնում Արարատյան դաշտը, Ծիրակի, Ապարանի, Սիսիանի, Սևանի և այլ գոգավորություններ:

Միջլեռնային գոգավորությունների հատակում գարնանը ջերմասեր մշակաբույսերի ցանքն ու վեգետացիան սկսվում է օդի միջին օրական ջերմաստիճանը 10°-ից անցնելուց հետո, իսկ աշնանը նույն ջերմաստիճանային պայմաններում վեգետացիան դեռևս շարունակվում է, և բերքահավաքը դեռևս ավարտված չի լինում: Այդ պատճառով նույնիսկ կարճատև ցրտահարությունները տնտեսություններին մեծ վնաս են հասցնում: Երկու դեպքում էլ օգտակար ջերմաստիճանների մի զգալի մասը » կորչում է« :

Այդպիսի կայանների թվին են պատկանում Պաղակն, Գոռհայք, Աշոցք, Մազրա, Գավառ, Ապարան, Գյումրի, Սոնփանավան, Արտաշատ, Արմավիր և այլն:

Այս տարածքները ոչ միայն լուրջկորուստներ են կրում ցրտահարություններից, այլ ջերմասեր կուլտուրաները զրկվում են օգտագործելու գարնանը նախորդող, իսկ աշնանը հաջորդող տաք օրերի ջերմային ռեսուրսները՝ բերքի քանակը և որակը բարձրացնելու համար: Օրինակ, Արարատյան դաշտում ակտիվ վեգետացիոն ժամանակահատվածը տևում է մոտ 206 օր, մինչդեռ առանց ցրտահարություններով ժամանակահատվածը՝ 196-200 օր է, այսինքն՝ ջերմասեր մշակաբույսերը չեն կարողանում օգտագործել ակտիվ ջերմաստիճանների մի մասը: Հաշվարկներով պարզվել է, որ վաղ աշնանային և ուշգարնանային ցրտահարությունների հետևանքով գյուղմշակաբույսերն Արարատյան դաշտում չեն հասցնում օգտագործել մոտ 100-110°, Ծիրակում 115° ակտիվ ջերմաստիճանների գումար (աղյուսակ 1): Նշված հանգամանքը բնականաբար նվազեցնում է կեռնային գոգավորությունների հողահանդակների (հողատիպերի) բալային գնահատականը, որը ցավոք դեռ հաշվի չի առնվում հողերի բոնիտետորոշելիս:

Աղյուսակ 1.

Կայաններ	Գարնանը	Աշնանը	Ռոջ վեգետացիայի ընթացքում
Գոռհայք	93	175	268
Պաղակն	10	105	115
Գավառ	0	103	103
Մազրա	10	10	20

Միսիան	11	54	65
Գյումրի	116	173	289
Տաշիր	20	88	108
Ստեփանավան	30	30	60
Արտաշատ	60	43	103
Արմավիր	40	10	50

Գոգավորությունների հատակում գտնվող մի քանի կայաններում ուշ գարնանային և վաղ աշնանային ցրտահարությունների հետևանքով չօգտագործված ակտիվ ջերմաստիճանների գումարը:

Մշակաբույսերի ջերմային պահանջների համեմատումը նրանց մշակման արդի վերին սահմանի հետ պարզվել է, որ ՀՀ –ում աճեցվող մի քանի կուլտուրաների մշակման վերին սահմանը կարելի է բարձրացնել վեր, քանի որ բերքի հասունացման համար տարածքն ապահովված է ջերմաստիճանների անհրաժեշտ գումարով: Սակայն մշակման վերին սահմանի հետագա բարձրացմանը մի կողմից խոչընդոտում են ձմեռային սառնամանիքները, իսկ մյուս կողմից՝ վեգետացիոն ժամանակահատվածում դիտվող ցրտահարությունները: Այդ պատճառով նշված խնդիրների լուծման ժամանակ անհրաժեշտ է մտածել նոր ցրտադիմացկուն, ուշ ծաղկող, ինչու չէ, նաև գերվաղահաս սորտերի ներդրման մասին (խաղող, դեղձ, եգիպտացորեն, ծիրան, պոմիդոր և այլն):

Այստեղ անհրաժեշտ է հիշատակել նաև առաջավոր երկրների փորձը, որտեղ ցրտահարությունների կանխումն իրականացվում է գազով, էլեկտրականությամբ, արհեստական անձրևացման, քամահարման և այլ միջոցներով, որոնք լայն կիրառում են գտել:

Այս մեթոդների էֆեկտիվությունն անկասկած է, միայն թե անհրաժեշտ է ջեռուցման սարքերը տեղակայելուց առաջ մանրակրկիտ հետազոտվեն դաշտերի միկրոկլիմայական առանձնահատկությունները:

Ցրտահարության դեմ պայքարի այլ միջոցառումներ էլ կան, այն է սելեկցիոն մեթոդը, որի շնորհիվ ստեղծվում են ցրտադիմացկուն սորտեր: Սակայն այս մեթոդի կիրառումը երկար ժամանակ է պահանջում, մինչև ժամանակ ցրտադիմացկուն սորտերն իրենց լավ են դրսևորում ձմռանը, իսկ վեգետացիոն շրջանում մեծ տարբերություններ չկան ցրտադիմացկուն սորտերի միջև:

Վերը նշվածը վկայում է այն մասին, որ առայժմ ցրտահարություններին դեմ պայքարի ֆիզիկական մեթոդները (ջերմության և խոնավության բարձրացում, գետնամերձ օդի շարժունակության բարձրացում և այլն) ավելի դյուրին են, քան կենսաբանական մեթոդները:

Агроэкологическая оценка поздневесенних и раннеосенних
заморозков на территории РА

Յ.Կարապետյան

Резюме

В этой статье мы обращаем особое внимание на поздневесенние и раннеосенние заморозки в разных районах Республики Армения.

Заморозки, наряду с другими неблагоприятными условиями являются «антиресурсами», серьезно уменьшающими роль климатических ресурсов.

Agroecological Assessment of the Late Spring and Early Autumn
Frosts in the territory of RA

H.Karapetyan

Summary

In this article we pay special attention to the late spring and early autumn frosts in different regions of the Republic of Armenia.

The frosts, like the other unfavourable conditions are presented as «antiresources» which seriously reduce the role of climatic resources.

Գրականություն

1. Զաքարյան Բ.Գ., Հայաստանի Հանրապետության ձնածածկույթի դերը և նրա ջրաբանական նշանակությունը, Ատենախոսություն 2004թ., 176 էջ:
2. Թորոսյան Ա.Ս., Մելքոնյան Հ.Ա., Կլիմայի փոփոխության ազդեցությունը ՀՀ տարածքում առավել վտանգավոր կամ տարերային հիդրոթերմոլոյաբանական երևույթների փոփոխության վրա: Կլիմայի փոփոխության հիմնահարցերը, Երևան 1999թ., էջ 59-63:
3. Նաչատրյան Լ.Հ., Կլիմայի փոփոխության հետևանքով հողի խոնավության պաշարների կանխատեսվող փոփոխությունները, որպես գյուղատնտեսական կուլտուրաների խոցելիության ցուցանիշ: Կլիմայի փոփոխության հիմնահարցերը, Երևան 1999թ., էջ 183-187:
4. Հայրապետյան Կ.Հ. Գնահատել մթնոլորտային տեղումների կանխատեսվող փոփոխությունները ՀՀ տարածքում: Կլիմայի փոփոխության հիմնահարցերը, Երևան 1999թ., էջ 50-57: